

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดเทวราชกุญชรวิหาร

งานศิลปกรรมฝาผนังปริศนาธรรม

ปริยานุช คำสนอง

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

๑๒/๗/๒๕๖๗

งานจิตรกรรมฝาผนังทางพุทธศาสนา เนื้อเรื่องที่เขียนมักเป็นเรื่อง พุทธประวัติ ชาดก เทพชุมนุม ไตรภูมิ วรรณกรรมทางศาสนา ตำนาน เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิถีชีวิตชุมชน โดยมุ่งหวังให้พุทธศาสนิกชนได้ชมจิตรกรรมฝาผนังแล้วก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เกิดความสงบสุขและระลึกถึงหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า^๑ งานจิตรกรรมฝาผนังที่แฝงไว้ด้วยปริศนาธรรม มีแรงบันดาลใจจากการผสมผสานหลักธรรมทางศาสนา ถ่ายทอดผ่านงานจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อเป็นวิธีในการสอนพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่เข้าใจได้ง่าย^๒ ภาพปริศนาธรรมเหล่านี้มีปรากฏอยู่ภายในพระอุโบสถของวัดเทวราชกุญชร เช่นกัน

ภาพพระอุโบสถวัดเทวราชกุญชร มุมมองจากหอพระรัตนตรัย

ปริยานุช (๒๕๖๗)

^๑ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. นางสาวกรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, ๒๕๕๖, คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย **Value and Significance of the Uposatha Mahachulalongkorn rachavidyalaya University**, กรุงเทพฯ : บริษัท ตรีปกรณ จำกัด. หน้า ๑๔.

^๒ พลอยไพลิน เทพพงษ์, ๒๕๕๒, งานวิเคราะห์ในมุมมองใหม่ : แนวคิดงานจิตรกรรมภาพปริศนาธรรมในรัชกาลที่ ๔, การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร. บทคัดย่อ

วัดเทวราชกุญชรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร เดิมเป็นวัดราษฎร์สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวบ้านเรียกว่า “วัดสมอแครง” เล่ากันว่าเพราะมีต้นสมอร่องแร้งมาก บ้างก็สันนิษฐานว่า “สมอ” เพี้ยนมาจากคำว่า “ถมอ” (ถะมอ) เป็นภาษาเขมรแปลว่า “หิน” วัดนี้คงเรียกกันครั้งแรกว่า “ถมอแครง” ซึ่งแปลว่า “หินแครง”

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ 1 ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ต่อมา สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ กรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระโอรสของสมเด็จพระศรีสุทธารักษ์ ซึ่งเป็นพระเชษฐภคินีของรัชกาลที่ 1 (ต้นสกุลมนตรีกุล) ทรงบูรณะต่อ โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ซึ่งเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 (ต้นราชสกุลกุญชร) ทรงอุปถัมภ์ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชตรงคุณทิพย์ พระโอรส ทรงอุปถัมภ์ต่อ หลังจากนั้นเจ้านายผู้สืบสกุลกุญชรให้ความอุปถัมภ์โดยลำดับ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นพระอารามหลวง และพระราชทานนามว่า “วัดเทวราชกุญชร” โดยคำว่า “เทวราช” แปลว่า “พระอินทร์” มานำหน้าพระนามของพระองค์เจ้ากุญชร ที่แปลว่า “ช่าง” รวมความแล้วแปลว่า “ช่างพระอินทร์” (อาจหมายถึง ช่างเอราวัณ) ปัจจุบันวัดแห่งนี้ได้รับการจดทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญ^๓

ภาพพระพุทธรูปเทวราชปฏิมากร(พระประธานวัดเทวราชกุญชร) กับจิตรกรรมฝาผนังในส่วนผนังด้านหลังพระประธาน และในส่วนผนังหุ้มกลองด้านหน้า หรือผนังตรงข้ามพระประธาน
ปริยานุช (๒๕๖๗)

^๓ ที่มา : <https://watdevaraj.org/เกี่ยวกับวัด/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๗

พระอุโบสถ มีขนาด กว้าง ๑๗ เมตร ยาว ๓๖ เมตร มีกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ที่มีกำแพงแก้วมีเจดีย์ทั้ง ๔ มุม สร้างโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ (ต้นสกุลกุญชร ณ อยุธยา) ภายในประดิษฐานองค์พระประธาน มีพระนามว่า **พระพุทธเทวราชปฏิมากร** (พระนามพระราชทานจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) เป็นพระพุทธรูปโลหะหล่อลงรักปิดทอง หน้าตักกว้าง ๔.๓๕ เมตร ปางมารวิชัย ฝีมือช่างสมัยทวารวดี พระพุทธรูปองค์นี้มีประวัติว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบว่า กรุงศรีอยุธยาพบพระทององค์ใหญ่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นพระพิทักษ์เทเวศร์ไปอัญเชิญลงมายังพระนคร โดยทางน้ำ ครั้นถึงปากคลองเทเวศร์แพที่อัญเชิญพระพุทธรูปก็ฉุดเท่าไรก็ไม่มายังตำหนักแพ จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นที่วัดสมอแครง^๔

ภาพจิตรกรรมฝาผนังส่วนล่างด้านหลังพระประธาน เป็นภาพวัดที่สันนิษฐานว่าเป็นภาพวัดเทวราชกุญชรก่อนบูรณปฏิสังขรณ์ และภาพจิตรกรรม“เลือกัดพระ” ที่อยู่ระหว่างหน้าต่างด้านซ้ายมือพระประธาน
 ปรียานุช (๒๕๖๗)

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดเทวราชกุญชร ถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้มีความโดดเด่นด้วยรูปแบบจิตรกรรมฝาผนัง แบบไทยประเพณี ที่มีสีน้ำเงินน้ำทะเล เป็นหลัก ต่างจากจิตรกรรมฝาผนังในแหล่งอื่นๆ ที่จะมีพื้นสีแดงเป็นหลัก ในส่วนนี้ที่ใช้สีน้ำเงินน้ำทะเล ถูกเขียนเป็นภาพเหตุการณ์เหล่าเทพชุมนุม^๕ ตั้งแต่ด้านบนของบานประตูหน้าต่างสูงขึ้นไปจนจรดฝ้าเพดาน ภาพจิตรกรรมฝาผนังในส่วนอื่นๆ มีรายละเอียดเรื่องราวของภาพ ดังนี้

- ผนังหุ้มกลองด้านหน้าตรงข้ามพระประธาน(ผนังเหนือประตู) เป็นภาพพุทธประวัติ ตอน โปรดพระพุทธมารดา พระพุทธเจ้าประทับในพระวิมานมีพระพุทธมารดาประทับด้านขวาและพระอินทร์ประทับด้านซ้าย รายล้อมด้วยเหล่าเทวดาที่มาฟังธรรม
- ผนังเหนือประตูหน้าต่างด้านข้างและด้านหลังพระประธานเป็นภาพเทพชุมนุม ในลักษณะการเหาะที่เป็นอิสระ มีได้นั่งซ้อนเป็นแถวอย่างไทยประเพณี

^๔ ที่มา : <https://mgronline.com/dhamma/detail/9570000036651> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

^๕ ที่มา : <https://www.wongnai.com/attractions/3500461r-วัดเทวราชกุญชรวิหาร/photos/d8be8449a1d64de48134d47ed4f445f9> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

- ผนังระหว่างประตูตรงข้ามกับพระประธาน เป็นภาพสุวรรณสามชาติก เล่าเหตุการณ์ตอนสุวรรณสามต้องศรและปิลักษณ์ราชเข้าพบดาบส-ดาบสินี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเทพชุมนุม ในส่วนที่ใช้สีน้ำเงินน้ำทะเล (ด้านบนของบานประตูหน้าต่างสูงจรดฝ้าเพดาน)
ปรียานุช (๒๕๖๗)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังสุวรรณสามต้องศรปิลักษณ์ราช

ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1343140182411291&set=a.1343137199078256.1073741891.861970297194951>

สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

- ผนังระหว่างประตูด้านหลังพระประธาน เป็นภาพวัดแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นภาพวัดเทวราชกุญชรก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์
- ด้านหลังประตูหน้าต่าง เป็นภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน

ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งบูชาแบบจีน บริเวณด้านหลังประตูหน้าต่างและภาพแจกันแบบจีน บริเวณผนังด้านข้างบานประตู
ปรียานุช (๒๕๖๗)

- ส่วนของผนังระหว่างหน้าต่างวัดเป็นภาพชุดเรื่อง **อสุกกรรมฐาน** ยกเว้นผนังด้านซ้ายของคพระประธานห้องหนึ่ง ที่วาดภาพ "เสือกัดพระ" ที่มาจากเรื่องราวในพระไตรปิฎก กล่าวถึงพระภิกษุที่ถูกเสือกัดลากไประหว่างปฏิบัติธรรม พระภิกษุรูปนั้นเมื่อทราบว่าจะไม่รอดแน่แล้ว ได้ข่มระงับความเจ็บปวดพิจารณาธรรม ในระหว่างที่เสือกัดค่อยๆ กัดร่างที่ละนิดๆ จนได้บรรลุอรหัตตก่อนที่หัวใจจะถูกกิน ในประเทศไทยพบภาพที่แสดงเรื่องราวนี้ได้บ่อย^๖ ภาพปริศนาธรรมในจิตรกรรมฝาผนังระหว่างหน้าต่างพระอุโบสถวัดเทวราชกุญชร วาดเป็นเรื่องราวที่ถือว่าเป็นหน้าใหม่ของประวัติศาสตร์จิตรกรรมไทย นั่นคือ การวาดภาพเรื่องอสุกกรรมฐาน หรือการพิจารณาธรรมจากซากศพบนผนังวัด

^๖ ที่มา : https://www.facebook.com/media/set?set=a.1343137199078256.1073741891.861970297194951&type=3&paipv=0&eav=AFzEt-VCoHoWKWJ9GJns9ougheDd_iN9r70Z00jF18ppDhdXgBnDEq2RZCo0L_X8C9w&_rdr สืบค้นเมื่อ วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

อสุภกรรมฐาน คือ การตั้งอารมณ์พิจารณาถึงความไม่สวยงาม สกปรก ไม่เที่ยงแท้ของร่างกาย ผ่านซากศพ ๑๐ ประเภท วิธีเจริญกรรมฐานเช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำสำหรับบุคคลที่ยังคงยึดติดในรูปกายของตนเอง ว่าสวยงาม น่าหลงใหล ทั้งที่ความเป็นจริงเมื่อความตายมาถึง ร่างกายเหล่านี้ก็มีแต่จะแตกสลายเน่าเปื่อยผุพังไปไม่จริง

ภาพปริศนาธรรม เรื่องอสุภกรรมฐาน หรือการพิจารณาธรรมจากซากศพบนผนังด้านในพระอุโบสถ
ปริยานุช (๒๕๖๗)

ภาพจิตรกรรมเรื่องอสุภกรรมฐานในพระอุโบสถวัดเทวราชกุญชร เริ่มภาพแรกที่ผนังแรกสุดฝั่งด้านขวาพระประธาน เวียนซ้ายอ้อมด้านหลัง โดยภาพแรกเป็นภาพศพคนที่เพิ่งตายใหม่ๆ ภาพถัดๆ ไปเป็นภาพถึงความเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไป จนจบที่ภาพสุดท้าย ที่ร่างกายเหลือเพียงแคโครงกระดูก ปริศนาธรรมในเรื่อง อสุภกรรมฐาน เป็นสื่อที่เตือนสติให้ระมัดระวัง การใช้ชีวิต ปล่อยวางความยึดมั่นในกาย เพื่อหน่วงต่อการเกิด ความตายและความไม่แน่นอน ให้แก่พุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญ ได้เป็นอย่างดี^๗ จากการสังเกตพบว่า ภาพเหล่านี้ไม่ปรากฏจารึกอธิบายภาพ

ปริศนาธรรมในภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่สั่งสอน พุทธศาสนิกชน ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และตระหนักถึงพระธรรมขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า เกี่ยวกับการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปของทุกสรรพสิ่ง ภายใต้วางมดงาม ของงานศิลปกรรมไทย

^๗ ที่มา : <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1344057002319609&type=3> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗